

12 DECEMBER 2016, AKOESTICUM IN EDE

Landelijke Studiedag

Zorg in de laatste levensfase voor mensen met een verstandelijke beperking*

- * PRAKTISCHE WORKSHOPS VOOR ZORGPROFESSIONALS
- * IN GESPREK MET CLIËNTEN EN MANTELZORGERS
- * BELEVINGSGERICHTE ZORG EN CONTACT MAKEN
- * PIJN, DEPRESSIE EN DELIER
- * ADVANCE CARE PLANNING

INSCHRIJVEN: WWW.STUDIEARENA.NL

**Kom
samen!**

Ontvang
10% korting

Organisatie:

Studie***Arena**

In samenwerking met:

v&vn
Beroepsvereniging van zorgprofessionals
Verstandelijk
GehandicaptenZorg

iKNL integraal
kankercentrum
Nederland

Meer aandacht voor palliatieve zorg

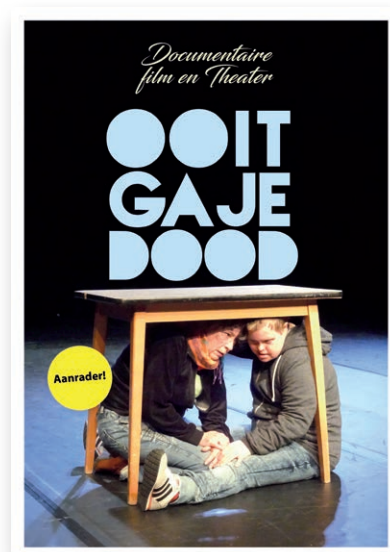
Mensen met een verstandelijke beperking worden steeds ouder en krijgen te maken met typische ouderdomsproblemen. Zoals een verhoogd risico op vallen en zintuiglijke problemen, maar ook dementie. Daarbij zet de ouderdom op een jongere leeftijd in en verloopt het verouderingsproces sneller. Het feit dat zij daarnaast ook cognitieve en sociaal-emotionele beperkingen hebben, maakt hen extra kwetsbaar. Zeker in de laatste levensfase.

De zorg voor deze kwetsbare groep vraagt heel wat van jou als zorgprofessional. De nadruk van je werk komt te liggen op het verlichten van symptomen, overnemen van zelfzorgtaken en het bieden van comfort en emotionele ondersteuning.

Het liefst wil je deze zorg zo goed mogelijk met de bewoner afstemmen, maar dit is niet altijd eenvoudig. Want hoe krijg je echt contact met cliënten als ze niet meer goed kunnen communiceren? Wat zijn hun specifieke zorgbehoeften en hoe sluit je hierop aan? Hoe zorg je ervoor dat je geen (pijn)signalen mist? Hoe betrek je de familie, mantelzorgers en het netwerk van zorgverleners? En hoe bespreek je ethische dilemma's en praat je over verliessituaties en de naderende dood van de bewoner zelf of iemand uit zijn nabije omgeving?

Deze en vele andere vragen komen aan bod tijdens de studiedag **Zorg in de laatste levensfase voor mensen met een verstandelijke beperking**. Deze studiedag vindt plaats op **12 december 2016** en wordt georganiseerd door **StudieArena** in samenwerking met **V&VN Verstandelijk Gehandicaptenzorg**, **IKNL** en **KansPlus**.

'Een programma met praktische workshops en een bijzonder plenair programma met o.a. een theatervoorstelling gespeeld door mensen met een verstandelijke beperking.'

Kom samen! En ontvang **10% korting** op de totale factuur.

Voor aanmelding of meer informatie: WWW.STUDIEARENA.NL

PROGRAMMA

09:00 UUR

Ontvangst/registratie

09:30 UUR

Opening congresprogramma

Jeroen Meeder, directeur StudieArena

De kracht van muziek

Tijdens een verrassende opening krijg je inzicht in de mogelijkheden die muziek kan bieden voor de zorg en het welbevinden van mensen met een verstandelijke beperking in de laatste levensfase.

09:50 UUR

Ontwikkelingen in de palliatieve zorg voor mensen met een verstandelijke beperking

In gesprek met inspirerende gastsprekers en familie.

Het liefste wil je mensen zo lang mogelijk in hun eigen omgeving laten wonen. Wat is er nodig om deze zorg zo goed en lang mogelijk te kunnen bieden? Met Michael Echteld bespreken wij de huidige ontwikkelingen en uitdagingen rond de toenemende vraag naar palliatieve zorg. Uiteraard kan jij ook zelf jouw dilemma's en vragen voorleggen. Marijke Tonino gaat daarnaast in gesprek met een mantelzorger over de belangrijkste aandachtspunten in de zorg voor de laatste levensfase en wat betekent dit voor alle betrokkenen?

Dr. Michael Echteld, Lector End-of-Life Care Avans Hogeschool en Projectleider Palliatieve Zorg Stichting Prisma en

Dr. Marijke Tonino, arts Verstandelijk Gehandicapten en hospice-arts Stichting Prisma en palliatief consulent IKNL

10:40 UUR

Koffie-/theepauze

11:10 UUR

SESSIERONDE 1 * Keuze uit 5 verschillende sessies

- Sessie 1.1 * Symptomen en behandeling in de laatste levensfase
- Sessie 1.2 * Hoe herken je en ga je om met angst en depressie?
- Sessie 1.3 * In contact blijven door lichamelijke aanraking
- Sessie 1.4 * Hoe maak je verlies bespreekbaar?
- Sessie 1.5 * Samenwerking in de palliatieve fase

12:40 UUR

Lunchpauze en gelegenheid tot netwerken

13:40 UUR

'Ooit ga je dood'

In een prachtige documentaire en theatervoorstelling getiteld 'Ooit ga je dood', gespeeld door mensen met een verstandelijke beperking, wordt verbeeld welke thema's er spelen rond een (naderende) dood. Na afloop van de voorstelling gaan de hoofdrolspelers met je in gesprek. Laat je verrassen, ontroeren en uitdagen om het taboe rond de dood bespreekbaar te maken.

Kitty van de Ven, programmacoördinator palliatieve zorg Netwerk Palliatieve Zorg Stadsgewest Breda en

Liesbeth van Well, projectleider Carte Blanche

14:30 UUR

Koffie-/theepauze

15:00 UUR

SESSIERONDE 2 * Keuze uit 5 verschillende sessies

- Sessie 2.1 * Wanneer start je met palliatieve zorg?
- Sessie 2.2 * Hoe signaleer je pijn in de laatste levensfase?
- Sessie 2.3 * Belevingsgerichte zorg in de palliatieve fase
- Sessie 2.4 * Advance Care Planning
- Sessie 2.5 * Palliatieve zorg, wat vraagt dit van jou?

16:30 UUR

Borrel en gelegenheid tot netwerken

SESSIE 1.1

Symptomen en behandeling in de laatste levensfase

Welke ouderdomssymptomen zie jij allemaal bij je bewoners? Mensen met een verstandelijke beperking zijn op jongere leeftijd al gevoelig voor diverse ouderdomskwalen. Slikproblemen, zintuigstoornissen, dementie, een delier, slaapproblemen en mobiliteitsverlies komen bij hen vaker voor, zeker in de laatste levensfase. Ook reageren zij vaak anders op pijn- en slaapmedicatie. Marijke Tonini gaat in op de belangrijkste symptomen, waarna je aan de hand van eigen casuïstiek leert hoe je hier mee kunt omgaan.

Dr. Marijke Tonino, arts Verstandelijk Gehandicapten en hospice-arts Stichting Prisma en palliatief consulent IKNL

SESSIE 1.2

Hoe herken je en ga je om met angst en depressie?

Depressie en angst komen vaker voor bij ouderen met een verstandelijke beperking, zeker als het levenseinde nadert. Zij kunnen minder goed omgaan met ingrijpende gebeurtenissen, zoals achteruitgang van mobiliteit, verandering van begeleider of ziekte van zichzelf of een naaste. Depressie en angst worden niet altijd herkend en daardoor onvoldoende behandeld. Daarnaast is het soms lastig om onderscheid te maken tussen depressie en dementie. Tijdens deze workshop leer je depressie en angst herkennen en krijg je handvatten hoe je het beste kunt handelen.

Dr. Heidi Hermans, psycholoog en gedragsdeskundige Amarant

SESSIE 1.3

In contact blijven door lichamelijke aanraking

Hoe kan je tijdens de laatste fase in contact blijven met je bewoner, ondanks zijn verminderde communicatieve vaardigheden en de soms hoge werkdruk? Non-verbale benaderingswijzen worden steeds belangrijker. Shantala kan bijdragen om op een respectvolle manier in contact te komen d.m.v.

lichamelijke aanraking. Tijdens deze workshop ligt de nadruk op het oefenen en praktisch leren toepassen van deze methodiek.

Marca van de Broek, bewegingsagoog en docent Shantalamassage ORO en

Ria Bartels, verpleegkundige, activiteitenbegeleidster en trainer Shantala Speciale Zorg Severinus

SESSIE 1.4

Hoe maak je verlies bespreekbaar?

Vind je het soms ook moeilijk om het met je bewoners over 'verlies' te praten? Bij verlies gaat het niet alleen over de dood. Het gaat ook over het opgeven van een vertrouwde omgeving of activiteiten, of om het verdwijnen van bekende mensen uit het leven. Reacties als somberheid, depressie, zich terugtrekken of moeilijk begripbaar gedrag kunnen hiervan het gevolg zijn. Goed leren omgaan met deze verliessituaties helpt cliënten later bij het omgaan met het eigen (naderende) levenseinde. Tijdens deze workshop leer je deze gesprekken aan te gaan met je bewoner.

Werner van de Wouw, geestelijk verzorger Máxima Medisch Centrum Veldhoven/Eindhoven en

Marian Maaskant, senior onderzoeker Gouverneur Kremers Centrum (Maastricht University) en beleidsadviseur De La Salle

SESSIE 1.5

Samenwerking in de palliatieve fase

Om goede zorg te kunnen verlenen, is samenwerking met verschillende partijen essentieel. Niet alleen kun je netwerken benutten om je kennis te verrijken, maar ook de afstemming tussen de betrokken professionals, familie en mantelzorg(s) vraagt om continue aandacht. Tijdens deze workshop krijg je handvatten om de samenwerking te optimaliseren, met als doel om de aanwezige kennis en expertise zo goed mogelijk te kunnen benutten.

Bo van Aalst, adviseur palliatieve zorg IKNL en

Karin Seijdell, geestelijk verzorger Lunet zorg

SESSIE 2.1

Wanneer start je met palliatieve zorg?

Wanneer start je nu precies met het geven van palliatieve zorg? Dat moment is in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking niet gemakkelijk te herkennen. Zij kunnen hun klachten niet altijd goed uiten. Hoe ga je om met je 'niet pluis' gevoel? Aan de hand van een recent in de praktijk ontwikkelde methode en eigen praktijkvoorbeelden, krijg je handvatten deze fase goed te kunnen herkennen.

Marieke Groot, docent, verpleegkundige (np) en senior onderzoeker Radboudumc & SAXION Hogeschool

SESSIE 2.2

Hoe signaleer je pijn in de laatste levensfase?

Vind je het ook moeilijk om pijn te herkennen bij je cliënt? Iemand met een verstandelijke beperking kan door verminderde communicatieve vaardigheden zijn persoonlijke wensen en behoeften niet altijd duidelijk maken. Tijdens deze actieve sessie oefen je aan de hand van casuïstiek met pijnscorelijsten en word je uitgedaagd om pijnbeleving bij de verstandelijk beperkte persoon in de laatste levensfase goed in te schatten.

Sylvia Loos, coördinator consultatieteam Pijnbeleving en **Erna van Liere**, coördinator consultatieteam Palliatieve zorg Sherpa

SESSIE 2.3

Belevingsgerichte zorg in de palliatieve fase

Het is niet altijd makkelijk je bewoner te begrijpen, zeker in de laatste levensfase. Belevingsgerichte zorg kan hierbij helpen; het goed toepassen hiervan verbetert het contact tussen de zorgverleners en de bewoners en zijn netwerk, de bewoner voelt zich beter gehoord en gezien. Mogelijk probleemgedrag neemt af en vrijheidsbeperkende maatregelen zijn minder nodig. Maar hoe vertaal je dit in de dagelijkse praktijk? Tijdens deze workshop leer je de grondbeginselen van belevingsgerichte zorg en oefen je hiermee aan de hand van casuïstiek.

Wilma op den Dries, palliatief consulent Philadelphia regio West en Midden

SESSIE 2.4

Advance Care Planning

Om bij te dragen aan de best haalbare kwaliteit van leven, is het nodig om wensen, doelen en voorkeuren voor zorg rond het levenseinde van je cliënt bespreekbaar te maken en vast te leggen. Dat is bij kwetsbare ouderen met een verstandelijke beperking niet altijd eenvoudig. In hoeverre kunnen zij hier zelf over praten, laat staan meebeslissen? Wie betrek je bij deze gesprekken? Hoe praat je over de naderende dood? Hoe en wanneer kun je dit als professional bespreekbaar maken? Aan de hand van (eigen) casuïstiek oefen je hiermee tijdens deze workshop.

Annemieke Wagemans, arts Verstandelijk Gehandicapten Maasveld

SESSIE 2.5

Palliatieve zorg, wat vraagt dit van jou?

Goede zorg verlenen in de laatste levensfase vraagt veel van jou als zorgprofessional. Je moet beschikken over de nodige creativiteit en inventiviteit en je moet aanpassingen durven te doen ten behoeve van de cliënt. Daarbij zijn er richtlijnen en protocollen waar je je aan moet houden en probeer je zoveel mogelijk rekening te houden met de wensen en eisen van de bewoner en zijn/haar naasten, je collega's en andere disciplines. Hierdoor voel je je soms machteloos. Tijdens deze workshop ga je op zoek waar er, ondanks al deze spanningsvelden, mogelijkheden voor jou zijn om de zorg positief te beïnvloeden.

Marja Oud, verpleegkundig palliatief zorgconsulent Esdégé-Reigersdaal en

Saskia Danen, verpleegkundige, gezondheidswetenschapper en trainer Zorg4Zorg

ALGEMENE INFORMATIE

INFORMATIE

Datum: maandag 12 december 2016
Locatie: Akoesticum
Nieuwe Kazernelaan 2 in Ede
Deelnamekosten: € 295,00 p.p.*

Kom samen, meld je collega(s) gelijktijdig aan en ontvang 10% korting op het totale factuurbedrag!

* De deelnamekosten zijn inclusief (digitaal) naslagwerk, lunch, koffie/thee, netwerkbordel en excl. 21% BTW.

VOOR WIE?

De studiedag is interessant voor:

- * Verpleegkundigen en verzorgenden
- * (Woon)begeleiders
- * Zorgcoördinatoren
- * Orthopedagogen / Gedragsdeskundigen
- * Sociaalagogisch werkers
- * Maatschappelijk werkers
- * Geestelijk verzorgers
- * Activiteitenbegeleiders / Medewerkers dagbesteding
- * Afdelingshoofden / Teamleiders / Locatiemanagers

Tevens is het programma interessant voor:

- * Ouderenadviseurs / Cliëntconsulenten
- * Gerontologen / Psychogerontologen
- * Specialisten ouderengeneeskunde
- * Psychologen
- * Ergotherapeuten
- * Fysiotherapeuten / Bewegingsagogen
- * Artsen voor verstandelijk gehandicapten (AVG artsen)
- * Huisartsen / Praktijkondersteuners
- * Medewerkers Kennisinstituten / Brancheorganisaties

TWITTER

@studiearena - #studiearena

Twitter over en tijdens de studiedag door gebruik te maken van #studiearena. Deel jouw persoonlijke mening, tips en ervaringen als het gaat om palliatieve zorg voor mensen met dementie.

LINKEDIN - GROEP

In onze LinkedIn groep 'Zorg voor ouderen met een verstandelijke beperking' kan je voorafgaand aan de studiedag reeds kennismaken en kennis delen. Discussieer mee en laat je inspireren door actuele thema's en vernieuwende praktijkvoorbeelden.

INSCHRIJVEN

Aanmelden kan via: www.studiearena.nl.

Na inschrijving ontvang je per e-mail een bevestiging van je aanmelding, inclusief programma, factuur en routebeschrijving.

ANNULERINGSVOORWAARDEN

Deelname kan tot 4 weken voor de studiedag schriftelijk annuleren bij StudieArena. Wij berekenen dan € 45,- (excl. BTW) administratiekosten. Na deze datum ben je het volledige bedrag verschuldigd. Een collega kan je uiteraard zonder bijkomende kosten vervangen.

ACCREDITATIE

Accreditatie is aangevraagd bij:

- * **V&VN** (Kwaliteitsregister verpleegkundigen en verzorgenden)
- * **NVO** (Nederlandse Vereniging van pedagogen en onderwijs / Orthopedagogen)
- * **Registerplein**
  - Vrije Ruimte Agogen > 1 punt
  - Vrije Ruimte Maatschappelijk Werk > 1 punt
- * **SKGV** (Stichting Kwaliteitsregister Geestelijk Verzorgers)

Volg actueel overzicht en toegekende aantal accreditatiepunten op www.studiearena.nl.

CONTACT

StudieArena

Postbus 3289, 3760 DG Soest
Tel. 035 - 539 4005
info@studiearena.nl

CONGRESAGENDA

26 SEPTEMBER

Landelijk Congres

Muziek, een waardevol instrument in de Zorg

10 OKTOBER

Landelijke Studiedag

Gerontopsychiatrie in het verpleeghuis

21 NOVEMBER

Landelijk Congres

Voeding en Dementie

INSCHRIJVEN: WWW.STUDIEARENA.NL

Organisatie:

Studie***Arena**

In samenwerking met:

v&vn
Beroepsvereniging van zorgprofessionals
Verstandelijk
GehandicaptenZorg

KNL integraal
kankercentrum
Nederland

